

GŐZMALMOK

A malomipar technológiai megújulását a gőzgép elterjedése indította el. Magyarországon az első, folyamatosan működő gőzmalom – mint utaltunk rá – az 1839-ben alapított pesti József-hengermalom volt. A negyvenes években épült fel a debreceni István-malom, amely 1848-ban kezdett őrlni. Pesten és a nagyobb vidéki városokban az 1850–1860-as években sorra épültek gőzmalomok. Az első időkben az irigy, kenyerüket féltő vízimolnárok és szélmalnárok több gőzmalmot fölgyújtottak – a „géprombolás” ismert tünete ez –, de a leégett malmokat a tulajdonosok rövid időn belül újjáépítették. A korszerű őrlési technika térhódítását nem lehetett megállítani. Marx említi a párhuzamot: ahogy a feudalizmus őrőlszerkezete a szélmalom volt, úgy a kapitalizmusé a gőzmalom lett (idézi Makkai 1958a).

Mivel a gőzmalom üzemeltetése szemet igényelt, elterjedése összefüggött a vasútvonalak kiépítésével, ami a szén nagy mennyiségű szállítását lehetővé tette. Erdélyben, a Felvidéken és másutt ezért is kezdődött később a gőzmalomok építése. Az alföldi mezővárosok többségében és a nagyobb községekben az 1870–1880-as években jelent meg a gőzmalom. A nép *tüzes malom*nak nevezte (Lambrecht 1915: 41), ahogy a szén tüzelésű, gőz hajtású cséplőgépeknek is a *tüzesgép* nevet adta. Térhódítására jellemző, hogy míg 1863-ban 147, három évtizeddel később (1894-ben) már 1723 őrölt az országban. Legtöbb gőzmalom a Tiszántúlon, a Duna-Tisza közén és a Tisza-Maros szögében – az ország nagy gabonatermelő övezeteiben – működött.

1862-ben a londoni kiállítás zsűrije a magyar lisztet a világon a legjobb minőségűnek ítélte, ezért a pesti hengermalom nulláslisztjét valamennyi finomlisztnél drágábban megfizették (*Malomipar 1894.* 8). De a pesti műmalomok világhírű lisztje mellett versenyképesek voltak a német és francia piacon azok a kővel őrölt, francia őrlési rendszert követő gőzmalomok is, amelyek „csak” négyfajta lisztet állítottak elő. A magyar liszt nemzetközi hírére a búza kiváló minősége, sikértartalma alapozta meg, de hozzájárult a műmalomok fejlett technológiája, az ún. *magasörlés* alkalmazása és molnárainak képzettsége is. Erre jellemző, hogy a *magas-* vagy *műörlést* külföldön egy időben *magyar őrlésnek* is nevezték. A *magasörlést* – vagy *darára őrlést* – egyébként ^{199.} még vízimolnáraink kezdték alkalmazni a 19. század első felében. Ám a fejlett őrlési technológia a liszteladással foglalkozó gőzmalomokat jellemezte.

A magyarországi gőzmalomok többsége a 19. század második felében ún. *simaörlést* és *félműörlést* végzett. A *simaörlés* azt jelenti, hogy tulajdonképpen *parasztra őröltek* (mint a hagyományos malomtípusok), s legfeljebb a korpát választották külön a lisztől. Míg a *magasörlés* kétféle finomságú őrlemény kiörlését tette lehetővé, a *félműörléssel* általában négyféle őrleményt: finomlisztet, kenyérlisztet, darát (grízt) és korpát állítottak elő. Ez az őrlési technika megfelelt a hazai szükségleteknek.

Az 1850-es években Ganz Ábrahám már gyártott őrőlhengereket, melyeket gőz- és vízimalmokban is alkalmaztak, de az őrlés és az osztályozás gépesítését igazán Mechwart András találmánya, a *hengersizék* tökéletesítette. 1876-tól gőzmalmainkban a hengersizék gyors ütemben tért hódított, és alig két évtized múlva a hazai gőzmalomoknak közel fele, 1906-ban 72%-a alkalmazott több-kevesebb darabot. Az új technológia azonban nem szorította ki teljesen, csak szűkebb térre korlátozta a régit: 1894-ben 3 hengermalom kivételével (!) valamennyi gőzmalom használt malomkővet, a legtöbb 2-3 kőjáratot. Ezt a lakosság élelmezési igényeinek ellátása és az árpa-, kukoricadarálás tette szükségessé.

A *gőzmalmok* ugyanis – néhány tucat, kivitelre őrlő nagymalmot leszámítva – elsősorban *vámőrlést* végeztek. A termelők nem változtattak őrlési szokásaikon: a saját gabonájukból őrlött lisztet akarták megkapni a gőzmalomban is, ahol a vám mértéke 10–15% között változott. Kiss Lajos szerint Hódmezővásárhelyen a gőzmalom-tulajdonosok 1885-től tartottak *malmoskocsist*, aki az őrlőnivalót összeszedte és az őrleményt a malomból hazaszállította (Kiss L. 1981a: 138). A *csúvározás* – mint említettük – széles körben elterjedt.

Parasztságunk a vámőrlésre csökkenő mértékben és tájanként más-más arányban, de egészen a kisparaszti gazdálkodás megszűntéig igényt tartott. Ezt az igényét sok gőzmalom kielégítette, például a csongrádi nagymalom egészen 1968-ig (Dudás–Szűcs 1985: 72).

A gőzmalom a molnártól műszaki tudást, malomgépészeti ismereteket, tehát másfajta fölkészültséget is igényelt, mint a hagyományos malomtípusok. Kezdetben gyakori, hogy vízi- és szélmalnások, ácsok gyermekeiből lesznek a gőzmalmok alkalmazottai, majd pedig olyan szegényparasztok, törpebirtokosok közül kerülnek ki, akik helyzetükből kiemelkedni törekszenek. A gőzmalmi molnárság ugyanis megbecsült foglalkozás, a falu, a mezőváros régóta elismert szakmáihoz, a kovács-, bognármesterséghez hasonló tekintélyt biztosított.

[SZÉLMALMOK](#)

[TARTALOM](#)

[MOLNÁRMESTERSÉG](#)